

Józef Kania, Małgorzata Bogusz

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie

**WYKORZYSTANIE ŚRODKÓW POMOCOWYCH
UNII EUROPEJSKIEJ W ROZWOJU GOSPODARSTW
NISKOTOWAROWYCH W WOJEWÓDZTWIE MAŁOPOLSKIM**

*THE USE OF EU FUNDS IN THE DEVELOPMENT
OF SEMI-SUBSISTENCE HOLDINGS IN MALOPOLSKA PROVINCE*

Słowa kluczowe: gospodarstwa niskotowarowe, fundusze UE, WPR

Key words: semi-subsistence holdings, EU funds, CAP

Abstrakt. Celem badań była ocena wykorzystania środków pomocowych z UE przez gospodarstwa niskotowarowe województwa małopolskiego na przykładzie działania „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”, w ramach PROW 2004-2006. W województwie małopolskim udział zatrudnionych w rolnictwie jest dużo wyższy niż w pozostałych regionach kraju. Z uwagi na rozdrobnioną strukturę agrarną i silne przeludnienie wsi dostosowanie produkcji rolnej do standardów UE i osiągnięcie żywotności ekonomicznej jest priorytetem dla tych rolników, którzy chcą utrzymać się na rynku w warunkach wysokiej konkurencji. W ramach działania „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”, które było udzielane w ramach PROW 2004-2006 zostało złożonych ok. 15 tys. wniosków przez małopolskich rolników. Wielkie zainteresowanie tym działaniem przyczyniło się z całą pewnością w województwie małopolskim do wzrostu aktywności przedsiębiorczej.

Wstęp

Dwa ostatnie rozszerzenia Unii Europejskiej w latach 2004 i 2007 sprawiły, że w Unii Europejskiej UE pojawiło się bardzo dużo małych gospodarstw rolnych, z których większość to gospodarstwa rolne nietowarowe lub gospodarstwa niskotowarowe. Integracja tych gospodarstw z rynkami jest niewielka, ich konkurencyjność natomiast pozostaje na niskim poziomie. Przyczyniają się one jednak do zaludnienia obszarów wiejskich, często w najbardziej wrażliwych regionach charakteryzujących się niekorzystnymi warunkami przyrodniczo-ekonomicznymi. Mają one także udział we wspieraniu lokalnych społeczności wiejskich i świadczą usługi społeczne, kulturowe i środowiskowe (dobra publiczne). W rezultacie obecna sytuacja oraz wpływ przemian strukturalnych na przetrwanie lub upadłość tych gospodarstw ma istotne znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich w państwach członkowskich UE. Problemy ekonomiczne w znacznym stopniu dotyczą większości małych gospodarstw rolnych w krajach UE, które są, ale nie muszą być gospodarstwami niskotowarowymi, niemniej ich znaczenie dla społeczności lokalnych, dziedzictwa kulturowego oraz działań na rzecz środowisk wiejskich jest takie samo [<http://enrd.ec.europa.eu>].

Województwo małopolskie położone w południowo-wschodniej Polsce i zajmuje 4,9% ogólnej powierzchni kraju. W ujęciu terytorialno-administracyjnym podzielone jest na 19 powiatów oraz 182 gminy, w tym 126 gmin wiejskich. Ludność w wieku produkcyjnym na wsi stanowi 61,3% jej ogółu [Siekierski 2010]. Charakteryzuje się ono bardzo dużym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych. Gospodarstwa w województwie małopolskim należą do najmniejszych w kraju – średnia powierzchnia według danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) za 2011 r. wynosi 3,86 ha, podczas gdy średnia dla Polski to 10,36 ha. W 2010 r. liczba gospodarstw w woj. małopolskim wynosiła 283,5 tys. [Raport z wyników... 2010]. Według danych z poprzedniego spisu rolnego z 2002 r. liczba gospodarstw rolnych wynosiła 373,7 tys., co oznacza, że w ciągu ośmiu lat w Małopolsce ubyło 24,1% gospodarstw. Tłumaczyć to można bardzo popularnymi w ostatnich latach przekształcaniami nieruchomości rolnych w działki budowlane, głównie z zamiarem przeznaczenia ich na sprzedaż. Spośród wszystkich gospodarstw w województwie małopolskim aż 99,9% stanowiły gospodarstwa indywidualne. W strukturze obszarowej gospodarstw indywidualnych aż 92,4% to gospodarstwa poniżej 5 ha UR [Rocznik statystyczny... 2011].

W województwie małopolskim udział zatrudnionych w rolnictwie jest dużo wyższy niż w pozostałych regionach kraju. Z uwagi na rozdrobnioną strukturę agrarną i silne przeludnienie wsi dostosowanie produkcji rolnej do standardów UE i osiągnięcie żywotności ekonomicznej jest priorytetem dla tych rolników, którzy

chcą się utrzymać na rynku w warunkach wysokiej konkurencji. Stąd, tak duża liczba małopolskich rolników (ponad 15 tys.) skorzystała z działania „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”, które było udzielane w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 (PROW 2004-2006).

Material i metodyka badań

W opracowaniu podjęto próbę oceny wykorzystania środków pomocowych z UE przez gospodarstwa niskotowarowe na przykładzie działania „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych” objętego PROW 2004-2006 w województwie małopolskim w latach 2005 i 2006.

Podstawowym materiałem badawczym były dane statystyczne uzyskane z Oddziału Regionalnego ARiMR w Krakowie oraz opinie uzyskane od jej pracowników na temat tego działania.

Wyniki badań zaprezentowane w formie tabelaryczno-opisowej wykorzystując do opracowania danych pierwotnych metodę analizy pionowej i poziomej, strukturę procentową oraz wskaźniki jednostkowe.

Wyniki badań

PROW 2004-2006 przygotowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi i zatwierdzony 6 września 2004 r. przez Komisję Europejską, był wdrażany na terenie całego kraju przez ARiMR, jako akredytowaną agencję płatniczą. PROW wyznaczył dwa cele strategiczne:

1. „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich”,
2. „Poprawa konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej”.

W ramach celu 2. strategicznego realizowane było działanie „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”, którego celem było wsparcie restrukturyzacji gospodarstw rolnych o niewielkim potencjale ekonomicznym oraz poprawa konkurencyjności polskiego sektora rolnego w warunkach integracji z UE. Wsparcie było przeznaczone dla gospodarstw rolnych o stosunkowo niewielkim potencjale ekonomicznym, produkującym głównie, ale nie tylko, na własne potrzeby. Pomoc ta miała zachęcić i pobudzić do restrukturyzacji grupę niskotowarowych gospodarstw, aby mogły one sprostać konkurencji w warunkach krajowych i wspólnotowych. Uzyskaną pomoc finansową rolnik mógł wykorzystywać na przedsięwzięcia dotyczące produkcji rolniczej lub pozarolniczej działalności gospodarczej.

Pomoc w ramach tego działania była przyznawana, gdy wnioskodawca prowadził na własny rachunek działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym, tj. w gospodarstwie o wielkości ekonomicznej (mierzonej wysokością standardowej nadwyżki bezpośredniej) co najmniej 2 ESU i nie więcej niż 4 ESU.

Wnioskodawca przez okres 3 lat poprzedzających złożenie wniosku o pomoc musiał prowadzić gospodarstwo rolne, stanowiące przedmiot odrębnej własności producenta rolnego albo jego małżonka, lub też został właścicielem gospodarstwa w drodze dziedziczenia ustawowego, lub jako następcą w ramach renty strukturalnej.

Pomoc finansowa wynosiła 1250 euro na gospodarstwo rocznie i mogła być wypłacana w ciągu 5 kolejnych lat. Po trzecim roku otrzymywania płatności, beneficjent musiał jednak wykazać się osiągnięciem celów zadeklarowanych w planie rozwoju gospodarstwa, co stanowiło warunek wypłaty środków pomocowych w następnych dwóch latach [ARiMR 2012].

Wnioski o pomoc finansową przyjmowane były przez biura powiatowe ARiMR od 1 lutego 2005 r. Możliwość skorzystania z tej formy wsparcia cieszyła się wielkim zainteresowaniem wśród rolników województwa małopolskiego, podobnie jak i w całym kraju, gdzie przy dużym rozdrobieniu agrarnym wiele gospodarstw spełniało wymogi tego działania. Liczba 10 540 złożonych wniosków w 2005 r. wyczerpała środki finansowe dostępne w PROW 2004-2006 na to działanie (tab. 1). 22 marca 2005 r. zawieszono nabór wniosków. Natomiast po realokacji środków finansowych w listopadzie 2006 r. miał miejsce drugi nabór wniosków – złożono ich wówczas 4841. Łącznie w obu naborach liczba wniosków wynosiła 15 381, a największą liczbę wniosków zostało złożonych w powiatach: krakowskim (11,6%), nowosądeckim (9,9%) oraz proszowickim (12,8%). Według opinii respondentów wpływ na to miała liczba gospodarstw, które spełniały określone warunki w poszczególnych powiatach oraz kampania informacyjna.

Na podstawie danych uzyskanych z ARiMR wynika, że najczęściej gospodarstw (96%), które skorzystało z działania „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”, miała areal poniżej 5 ha. Wynikało to głównie z dużego rozdrobnienia agrarnego na tym terenie, oraz z tego że specyfiki upraw w województwie małopolskim, gdzie większość gospodarstw uprawia zboża i okopowe, oraz że w województwie w większości gospodarstw o niewielkim areale dominuje zarówno produkcja roślinna, jak i zwierzęca, prowadzona głównie na potrzeby własne. Jak wynika z założeń tego działania w dniu składania wniosku beneficjent musiał osiągać przynajmniej 2 ESU ze swojego gospodarstwa, dlatego do pomocy kwalifikowały się gospodarstwa o tak niewielkim areale. W województwie tylko 4% gospodarstw, których właściciele ubiegali się o pomoc finansową z tego działania miało areal 5-10 ha.

Tabela 1. Liczba rolników wnoszących o wsparcie w poszczególnych powiatach woj. małopolskiego w latach 2005 i 2006

Table 1. The number of farmers applying for EU subsidies in various counties of Malopolska province in the years 2005 and 2006

Powiaty/ Counties	Struktura wnoszących o wsparcie według powiatów/ The structure of farmers applying for EU subsidies in various counties					
	2005		2006		razem/total	
	liczba/number	%	liczba/number	%	liczba/number	%
Bocheński	915	8,7	264	5,5	1179	7,7
Brzeski	452	4,3	202	4,2	654	4,3
Chrzanowski	17	0,2	19	0,4	36	0,2
Dąbrowski	815	7,7	502	10,4	1317	8,6
Gorlicki	590	5,6	280	5,8	870	5,7
Krakowski	1 295	12,3	479	9,9	1774	11,5
Limanowski	543	5,2	250	5,2	793	5,2
Miechowski	961	9,1	396	8,2	1357	8,8
Myślenicki	250	2,4	39	0,8	289	1,9
Nowosądecki	1 076	10,2	444	9,2	1520	9,9
Nowotarski	264	2,5	120	2,5	384	2,5
Olkuski	626	5,9	164	3,4	790	5,1
Oświęcimski	133	1,3	71	1,5	204	1,3
Proszowicki	1 273	12,1	699	14,4	1972	12,8
Suski	119	1,1	34	0,7	153	1,0
Tarnowski	737	7,0	629	13,0	1366	8,9
Tatrzński	88	0,8	43	0,9	131	0,9
Wadowicki	180	1,7	69	1,4	249	1,6
Wielicki	206	2,0	137	2,8	343	2,2
Razem woj. małopolskie/ Total małopolskie province	10 540	100,0	4 841	100,0	15 381	100,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych ARiMR

Source: own calculations based on ARMA data

Z danych przedstawionych na rycinie 1 można wnioskować, że aż 39% zakupiło w ramach działania maszyny rolnicze, a aż 26% zakupiło zwierzęta gospodarskie, warto również zauważyć, że w województwie małopolskim aż 19% beneficjentów wybrało ukończenie szkolenia z EEOiGR. Były to więc najczęściej wybierane przez beneficjentów cele pośrednie i z całą pewnością najprostsze do zrealizowania. Rolnicy wybierając cel pośredni na etapie składania wniosków kierowali się przede wszystkim ich sytuacją aktualną w gospodarstwie.

Rysunek 1. Struktura beneficjentów działania „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych” ze względu na deklarowany cel pośredni wsparcia
Figure 1. The structure of the beneficiaries of the activities „Supported semi-subsistence holdings” due to the stated purpose of the intermediate support

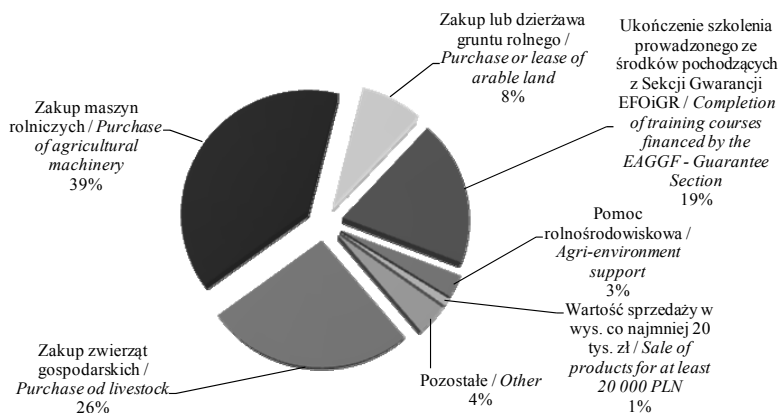
Źródło: jak w tab. 1
Source: see tab. 1

Tabela 2. Liczba rolników otrzymujących wsparcie w poszczególnych powiatach woj. małopolskiego
Table 2. The number of farmers receiving support in various counties in Malopolska province

Powiaty/ Counties	Liczbaa wnoszących o wsparcie według powiatów/ Number of farmers applying for EU subsidies in various counties		
	otrzymujących wsparcie/ receiving support	którzy złożyli oświadczenia i otrzymują IV i V płatność/who made statements and receive IV and V payments	udział/ share [%]
Bocheński	1105	570	51,6
Brzeski	648	467	72,1
Chrzanowski	29	25	86,2
Dąbrowski	1254	1038	82,8
Gorlicki	818	729	89,1
Krakowski	1624	1390	85,6
Limanowski	745	609	81,7
Miechowski	1313	1122	85,4
Myślenicki	241	149	61,8
Nowosądecki	1412	1163	82,4
Nowotarski	331	232	70,0
Olkuski	749	577	77,0
Oświęcimski	194	172	88,7
Proszowicki	1838	1549	84,3
Suski	138	117	84,8
Tarnowski	1201	1056	87,9
Tatrzański	121	60	49,6
Wadowicki	224	176	78,6
Wielicki	315	262	83,4
Razem woj. małopolskie/ Total małopolskie province	14 299	11 463	80,2

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Jak wynika z tabeli 2 po trzecim roku otrzymywania płatności 11 463 (80,2%) małopolskich beneficjentów wykazało osiągnięcie celów zadeklarowanych w planie rozwoju gospodarstwa. Aż 11 463 rolników otrzymało wypłatę środków w następnych dwóch latach. W większości powiatów województwa małopolskiego ok. 80% rolników spełniło warunki, aby uzyskać płatności na kolejne dwa lata. Najmniej beneficjentów, którzy osiągnęli zadeklarowany cel występowała w powiatach tatrzańskim (49,6%) oraz bocheńskim (51,6%). Tak duża liczba beneficjentów, którzy nie zrealizowali celu pośredniego wynikała przede wszystkim z tego, że rolnicy postawili sobie zbyt ambitne cele, np. uzyskanie pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolnohodowliskowych i poprawy dobrostanu zwierząt lub osiągnięcie wartości sprzedaży w wysokości 20 tys. zł, które później okazały się niemożliwe do zrealizowania przez nich. Częstą sytuacją, która powodowała, że nie udało się im zrealizować założeń, była również zbyt duża liczba celów pośrednich, które sobie wyznaczyli.

Beneficjenci zaznaczali po kilka celów pośrednich do zrealizowania, podczas gdy we wniosku do ARiMR wystarczyło zaznaczyć tylko jeden cel. Natomiast jak wynika z opinii pracowników ARiMR, główną przyczyną dla którego rolnicy zaznaczali kolejne cele, była determinacja w ubieganiu się o środki pomocowe na to działanie. Rolnicy spodziewali się, że zasadniczym kryterium wyboru wniosków przez pracowników ARiMR będzie liczba zaznaczonych celów pośrednich. Nie pomagały nawet zapewnienia doradców rolniczych, wystarczy wybrać że tylko jeden cel.

Należy nadmienić, że „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych” cieszyło się bardzo dużym zainteresowaniem rolników. W „PROW” 2004-2006 liczbe beneficjentów w Polsce szacowano na 73 tys. Tymczasem została ona przekroczona dwukrotnie. Z punktu widzenia celu działania, jakim było poprawienie sytuacji dochodowej i w efekcie poprawienia warunków dla restrukturyzacji tej grupy gospodarstw, należy stwierdzić, że większość rolników w pełni wykorzystało zadeklarowane przedsięwzięcia, które w największym stopniu przyczyniają się do poprawy żywotności ekonomicznej gospodarstwa.

Oceniając natomiast efekty działania „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”, autorzy oceny *ex post* podkreślają, że wsparcie zostało określone na niskim poziomie, tak że nie pozwoliło na dokonanie jednak znaczących zmian w gospodarstwach niskotowarowych [Ewaluacja Network... 2009].

Podsumowanie

Wielkie zainteresowanie działaniem „Wsparcie gospodarstw niskotowarowych” przyczyniło się z całą pewnością w województwie małopolskim do wzrostu aktywności przedsiębiorczej i zaowocowało 15 tys. złożonych wniosków, z których aż 11 463 (80,2%) po otrzymaniu wsparcia wywiązało się z celu pośredniego i dzięki temu beneficjentotrzymywali dotacje na kolejne dwa lata.

Działanie to cieszyło się popularnością, nie tylko w województwie małopolskim, ale na terenie całego kraju. Z przeprowadzonych wywiadów z pracownikami ARiMR wynika, że działanie to spowodowało zmniejszenie dysproporcji (dystansu) pomiędzy sektorem rolniczym w województwie, jak i w całym kraju a sektorem w UE.

Zmiana wielkości produkcji gospodarstw, które skorzystały ze wsparcia wyniosła 25%, gdy średnia zmiana wielkości produkcji gospodarstw UE poniżej 4 ESU w analizowanym okresie wyniosła tylko 10%.

Uzyskane wsparcie przyczyniło się do dalszego prowadzenia przez beneficjentów działalności rolniczej, a odnotowany wzrost wartości sprzedaży i poziomu dochodów z pewnością sprawią, że efekt ten będzie trwał.

Literatura

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, [www.arimr.gov.pl], odczyt 2.04.2012
 European Network for Rural Development, [http://enrd.ec.europa.eu], odczyt 2.04.2012
 Ewaluacja *ex post* Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006. 2009: Raport końcowy. IERGiGŻ, IRWiR PAN, IUNG PIB, BSM Sp. j., Warszawa.
 Raport z wyników województwa małopolskiego. Spis Rolny 2010: Urząd Statystyczny w Krakowie, [http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/krak/ASSETS_2011_Raport_PSR_2010.pdf], odczyt 2.04.2012.
 Rocznik Statystyczny Rolnictwa. Roczniki Branżowe. 2011: GUS, Warszawa.
Siekierski J. 2010. Wykorzystanie środków unijnych w rozwoju wsi i rolnictwa województwa małopolskiego. [W:] Czynniki rozwoju obszarów wiejskich w gospodarce opartej na wiedzy (red. W. Musiał). UR, Kraków, 131-14.

Summary

The integration of semi-subsistence farms to the markets is small, their competitiveness while at low level. However, they contribute to the repopulation of rural areas, often in the most sensitive areas characterized by unfavorable conditions. They are also involved in supporting rural communities and provide social services, cultural and environmental (public goods). As a result, the current situation and the impact of structural changes in survival or bankruptcy of these farms is important for rural areas in the EU Member States.

Malopolska province has a very high fragmentation of farms. Lesser Farms are among the smallest in the country – the average size according to data from the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture (ARMA) for the year 2011 amounts to 3.86 ha, while the Polish average is 10.36 ha. Participation in the Malopolska province share of agricultural employment is much higher than in other regions of the country. Due to the fragmented structure of the agrarian and rural overpopulated strong adaptation to EU standards in agricultural production and achieving economic viability is a priority if they want to keep in the highly competitive. That is why such a large number of farmers benefited in Malopolska province from the “Supporting semi-subsistence farms”, which was granted to farmers under the RDP 2004-2006 measure.

Adres do korespondencji:

dr hab. inż. Józef Kania, prof. UR, mgr inż. Małgorzata Bogusz
 Uniwersytet Rolniczy w Krakowie im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
 Instytut Ekonomiczno-Społeczny
 Zakład Rozwoju Obszarów Wiejskich i Doradztwa
 31-120 Kraków, al. Mickiewicza 21
 tel. (12) 662 43 28/31
 e-mail: jozef.kania@ur.krakow.pl, m.bogusz@ur.krakow.pl